

δεν τα κατέχουν αλλά επιθυμούν να περάσουν το κατώφλι που θα τους επιτρέψει να αναγνωρίζονται κοινωνικά μέσω αυτών.

Ο Μπωντριγιάρ αποδεικνύει ότι η πραγματική κοινωνική αξία των αντικειμένων είναι η *συμβολική ανταλλακτική αξία* τους. Τα αντικείμενα, ως σημεία κοινωνικής διάκρισης, διαμορφώνουν τον συμβολικό διαχωρισμό των τάξεων. Η μεσαία τάξη, μέσω της κατανάλωσης, επιδιώκει να μιμηθεί την κυρίαρχη κοινωνική ομάδα η οποία, πέραν του απόλυτου προνομίου να λαμβάνει πολιτικές αποφάσεις, κατέχει τα αντικείμενα κύρους που συμβολίζουν την εξουσιαστική υπεροχή της.

Η κανονιστική ηθική των αντικειμένων δημοσιεύτηκε για πρώτη φορά το 1969 στο περιοδικό *Communications*, τεύχος 1, τόμος 13. Η ανά χειράς μετάφραση προέρχεται από το συγκεκριμένο κείμενο το οποίο συμπεριλήφθηκε από τον Ζαν Μπωντριγιάρ στο —ιστορικό πλέον για τις κοινωνικές επιστήμες— βιβλίο του *Για μια πολιτική οικονομία του σημείου*, Εκδ. Gallimard, Παρίσι 1972. Απέλεσε το εναρκτήριο κεφάλαιο του βιβλίου, με τον τίτλο *Λειτουργία-σημείο και ταξική λογική*, που ήταν ο υπότιτλος της πρώτης δημοσίευσής του. Στην παρούσα έκδοση έχουν διατηρηθεί τόσο ο τίτλος όσο και ο υπότιτλος της αρχικής δημοσίευσης του κειμένου.

ISBN 978-960-99385-3-2 / ΠΑΡΑΛΛΗΛΕΣ ΑΝΑΓΝΩΣΕΙΣ 2Α

Με την εμφάνιση των Διεθνών Εκθέσεων κατά τον 19ο αιώνα, τα προϊόντα που παρήγαγε ο βιομηχανικός καπιταλισμός φωτίστηκαν με τη λάμψη της φαντασμαγορίας που δημιουργούσαν τα μεγαλοπρεπή εκθεσιακά κέντρα των μητροπόλεων. Το 1851, χρονιά που εγκαινιάστηκε η πρώτη Διεθνής Έκθεση στο Κρύσταλ Πάλας του Χάυντ Παρκ, ο Μαρξ κατοικούσε στο Λονδίνο. Ο *φетиχισμός του εμπορεύματος* πιθανώς να έλαβε την ολοκληρωμένη μορφή του στο *Κεφάλαιο* υπό την επήρεια εκείνης της πρώτης μεγαλειώδους πληθμονής βιομηχανικών αντικειμένων.

ΖΑΝ ΜΠΩΝΤΡΙΓΙΑΡ / Η ΚΑΝΟΝΙΣΤΙΚΗ ΗΘΙΚΗ ΤΩΝ ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΩΝ: ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑ-ΣΗΜΕΙΟ ΚΑΙ ΤΑΞΙΚΗ ΛΟΓΙΚΗ / ΜΤΦΡ. ΚΩΣΤΑΣ ΣΠΗΛΙΩΤΗΣ

Περίπου έναν αιώνα αργότερα, ο Ζαν Μπωντριγιάρ αποκωδικοποιεί τη λειτουργία του *καταναλωτισμού* στις ύστερες βιομηχανικές κοινωνίες, όπου η ταξική διαστρωμάτωση θεμελιώνεται στην ιδεολογία που υποκρύπτει η πρακτική της κατανάλωσης. Τα προϊόντα δεν καταναλώνονται πλέον, όπως στην εποχή του Μαρξ, ως βιομηχανικά εμπορεύματα που έχουν μόνο χρηστική και ανταλλακτική αξία. Αποκτούν μια επιπλέον ιδιότητα: λειτουργούν ως σημεία διάκρισης. Όσοι κατέχουν αντικείμενα κύρους διαχωρίζονται, κοινωνικά και ταξικά, από εκείνους που

ALLOGLOTTA / ΠΑΡΑΛΛΗΛΕΣ ΑΝΑΓΝΩΣΕΙΣ 2Α

A

ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑ ΤΟΥ ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΟΥ-ΣΗΜΕΙΟΥ

Η εμπειρική υπόθεση: ανάγκες και χρηστική αξία

Μια ανάλυση της κοινωνικής λογικής που ρυθμίζει τη χρήση των αντικειμένων βάσει διαφόρων ταξινομήσεων δεν μπορεί παρά να είναι την ίδια στιγμή μια κριτική ανάλυση της ιδεολογίας του «καταναλωτισμού», στην οποία σήμερα υπόκειται κάθε τρόπος χρήσης των αντικειμένων. Αυτή η διττή ανάλυση –της λειτουργίας της κοινωνικής διάκρισης η οποία χαρακτηρίζει τα αντικείμενα και της πολιτικής λειτουργίας της ιδεολογίας η οποία προσαρτάται στην προηγούμενη λειτουργία– πρέπει να εκκινεί από μια απόλυτη αρχή: την υπέρβαση της αυθόρμητης άποψης που υποστηρίζει ότι τα αντικείμενα εξυπηρετούν ανάγκες, δηλαδή την υπέρβαση της υπόθεσης που δίνει το προβάδισμα στη χρηστική αξία των αντικειμένων.

Αυτή η υπόθεση στηρίζεται στην εμπειρία και καθιστά

τα αντικείμενα λειτουργικούς φορείς, δηλαδή σύνεργα συνδεδεμένα με τεχνικές δραστηριότητες της ζωής: ως εκ τούτου, τα αντικείμενα αποκτούν τη λειτουργική κοινωνική ιδιότητα να είναι οι ρυθμιστές των «φυσικών» ανθρωπολογικών αναγκών του ατόμου. Ιδωμένα μέσα από αυτό το πρίσμα, τα αντικείμενα πρωταρχικά επιτελούν μια λειτουργία σε συνάρτηση με τις ανάγκες και αποκτούν σημασία στον πυρήνα των οικονομικών σχέσεων του ανθρώπου με το περιβάλλον του.

Αυτή η εμπειρική υπόθεση αποδεικνύεται ψευδής. Σε αντίθεση με την άποψη ότι η πρωταρχική κοινωνική ιδιότητα του αντικειμένου είναι η πραγματολογική του ιδιότητα που θα υπερκαθοριζόταν, στη συνέχεια, από μια κοινωνική αξία του σημείου, το θεμελιώδες στοιχείο έγκειται στη «συμβολική» ανταλλακτική αξία του αντικειμένου – ενώ η χρηστική αξία του δεν είναι, συχνά, παρά η πρακτική εγγύηση (και μάλιστα ένας καθαρός και απλός εξορθολογισμός) της «συμβολικής» ανταλλακτικής αξίας του: διατυπωμένη με έναν παράδοξο τρόπο, αυτή είναι η μόνη ορθή κοινωνιολογική υπόθεση εργασίας. Πίσω από την απτή παρουσία τους, οι αντικειμενικές και πραγματικές ανάγκες και λειτουργίες δεν περιγράφουν κατά βάθος παρά μο-

νάχα ένα αφηρημένο επίπεδο, μια πρόδηλη γλώσσα των αντικειμένων, μπροστά στην οποία ο κοινωνικός λόγος, σε μεγάλο βαθμό ασύνειδος, εμφανίζεται σαν θεμελιώδης. Μια πραγματική θεωρία των αντικειμένων και του καταναλωτισμού δεν θα θεμελιωθεί σε μια θεωρία των αναγκών και της ικανοποίησής τους, αλλά σε μια θεωρία της κοινωνικής επίδειξης και της σημασιολογίας.

Η συμβολική ανταλλαγή: κούλα και ποτλάτς

Η αναφορά στις πρωτόγονες κοινωνίες είναι δίχως αμβολία επισφαλής. Ωστόσο, δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι πρωταρχικά η κατανάλωση αγαθών (σίτισης ή πολυτελείας) δεν ανταποκρίνεται σε μια εξατομικευμένη οικονομία των αναγκών, αλλά αποτελεί μια κοινωνική λειτουργία ιεραρχικής κατανομής και πρόσδοσης κύρους. Η κατανάλωση αγαθών δεν έχει σχέση με τη ζωτική αναγκαιότητα ή το «φυσικό δίκαιο», αλλά με έναν πολιτισμικό καταναγκασμό. *Επιβάλλεται* να υπάρχει παραγωγή και ανταλλαγή αγαθών και αντικειμένων (ενίοτε υπό τη μορφή της βίαιης σπατάλης τους) ώστε να δημιουργηθεί μια κοινωνική ιεραρχία. Στη φυλή

των Τρόμπριαντ² (Μαλινόφσκι³), η διάκριση μεταξύ οικονομικής λειτουργίας και λειτουργίας/σημείου είναι ριζική: υπάρχουν δύο σύνολα αντικειμένων, βάσει των οποίων αρθρώνονται δύο παράλληλα συστήματα. Από τη μια πλευρά βρίσκεται το κούλα, ένα σύστημα συμβολικής ανταλλαγής θεμελιωμένο στη διακίνηση και στην ανταλλαγή δώρων (κοσμημάτων και πολύτιμων αντικειμένων): γύρω από το κούλα οργανώνεται το σύστημα αξιών και κοινωνικών θέσεων. Από την άλλη, βρίσκεται το σύστημα γκιμουάλι που αποτελεί το εμπόριο των στοιχειωδών αγαθών.

Στις σύγχρονες κοινωνίες, τέτοιου είδους κοινωνικές διακρίσεις έχουν εκλείψει· διατηρούνται όμως σε κάποιο βαθμό με την προίκα, τα δώρα κ.τ.λ. Ωστόσο, πίσω από το σύνολο των υπερδομών της αγοράς προϊόντων, του θεσμού της αγοράς και της προσωπικής ιδιοκτησίας, κρύβεται πάντα ο μηχανισμός της κοινωνικής επίδειξης, ο οποίος συνδέεται με την προσωπική επιλογή των αντικειμένων, τη συσσώρευση, τη χρήση και την κατανάλωσή τους – πρόκειται για ένα μηχανισμό κοινωνικών διακρίσεων και πρόσδοσης κύρους, ο οποίος αποτελεί την ίδια τη βάση του συστήματος αξιών και ενσωμάτωσης στην ιεραρχική τάξη της κοινωνίας. Τα συστήματα κούλα και

ποτλάτς⁴ έχουν πλέον εκλείψει· δεν ισχύει όμως το ίδιο για την αρχή που τα διέπει, την οποία θα θεωρήσουμε ως βάση για μια κοινωνιολογική θεωρία των αντικειμένων – πράγμα που ισχύει, αναμφισβήτητα όλο και περισσότερο, στο βαθμό που τα αντικείμενα πολλαπλασιάζονται και δεν διαφοροποιείται μόνο η σχέση τους με τις ανάγκες ή η χρηστική αξία τους, αλλά και η συμβολική ανταλλακτική αξία τους, η σημασία της κοινωνικής επίδειξης, του ανταγωνισμού και, σε τελευταία ανάλυση, των στοιχείων ταξικής διάκρισης. Πρόκειται για τη θεμελιώδη εννοιολογική υπόθεση μιας κοινωνιολογικής ανάλυσης του «καταναλωτισμού».

Η επιδεικτική κατανάλωση

Ο απόηχος αυτής της βασικής λειτουργίας των αντικειμένων ξαναβρίσκεται στις αναλύσεις του Θόρστην Βέμπλεν⁵ εμπλουτισμένος με την έννοια της *καταφανούς σπατάλης* (*conspicuous waste*, δαπάνη ή κατανάλωση κύρους), δηλαδή της επιδεικτικής σπατάλης. Ο Βέμπλεν δείχνει ότι αν η πρωταρχική λειτουργία των υποταγμένων κοινωνικών

τάξεων συνίσταται στην εργασία και στην παραγωγή, η δεύτερη λειτουργία τους (και όταν το πεπρωμένο τους είναι η αεργία, η μοναδική λειτουργία τους) είναι να διακηρύσσουν την κοινωνική θέση* του Αφέντη. Οι γυναίκες, οι «συναναστροφές», το υπηρετικό προσωπικό είναι λοιπόν εκθέματα της κοινωνικής θέσης του Αφέντη. Αυτές οι κοινωνικές κατηγορίες καταναλώνουν, το κάνουν όμως στο όνομα του Αφέντη (*vicarious consumption: κατανάλωση μέσω αντιπροσώπου*⁶): μέσω της αεργίας τους και των καταναλωτικών υπερβολών τους επιβεβαιώνουν το μεγαλείο και τον πλούτο του Αφέντη. Η λειτουργία τους λοιπόν, όπως και εκείνη των αντικειμένων στο σύστημα του *κούλα* ή του *ποτλάτς*, δεν είναι οικονομική αλλά θεσμική, ή αποσκοπεί στη διατήρηση μιας ιεραρχικής τάξης αξιών. Στο πλαίσιο αυτής της οπτικής, ο Βέμπλεν αναλύει τις κοινωνικές συνθήκες όπου ζούσαν οι γυναίκες στην πατριαρχική κοινωνία: όπως ο αφέντης δεν μεριμνά για την τροφή του σκλάβου του παρά μόνο προκειμένου να συντηρεί την ικανότητά του να εργάζεται, παρομοίως δεν ντύνει πολυτελώς μια γυναίκα ώστε να είναι απλά όμορφη, αλλά διότι το ντύσιμό της αντανakλά την εξουσία ή τα κοινωνικά προνόμια του κυρίου της (το ίδιο ισχύει και στην περίπτωση της «πνευματικής

καλλιέργειας» των γυναικών, για τις οποίες η κουλτούρα λειτουργεί συχνά σαν κοινωνικό χαρακτηριστικό: κυρίως στις ευκατάστατες τάξεις, η πνευματική καλλιέργεια των γυναικών περιλαμβάνεται στην περιουσία της κοινωνικής ομάδας όπου ανήκουν). Η έννοια της *κατανάλωσης μέσω αντιπροσώπου*, της «κατανάλωσης μέσω εξουσιοδότησης», είναι κεφαλαιώδης: μας παραπέμπει στο θεμελιώδες θεώρημα του καταναλωτισμού, σύμφωνα με το οποίο η καταναλωτική πρακτική είναι ανεξάρτητη από την προσωπική ευχαρίστηση (μολονότι οι γυναίκες αρέσκονται να καλλωπίζονται) και αποτελεί έναν καταναγκαστικό *κοινωνικό θεσμό* που καθορίζει τις συμπεριφορές των δρώντων κοινωνικών υποκειμένων, πριν καν συνειδητοποιήσουν την ουσία του.

Η ίδια αυτή θεώρηση μπορεί παραπέρα να μας οδηγήσει στο να εξετάσουμε την κατανάλωση όχι με τον τρόπο που θέλει να εμφανίζεται, με τη γενικευμένη σημασία ενός ατομικού δώρου, αλλά ως ένα κοινωνικό *πεπρωμένο* που προορίζεται για ορισμένες μάλλον κοινωνικές ομάδες ή τάξεις παρά για άλλες, ή σε αντίθεση με άλλες. Αν σήμερα, στις νεωτερικές δημοκρατικές κοινωνίες, δεν υπάρχουν πλέον κοινωνικές τάξεις *θεσμικά* αφιερωμένες στην επιδεικτική κατανάλωση μέσω εξουσιοδότησης, μπορεί κανείς να

αναρωτηθεί αν, πίσω από τη φανερή κοινωνική γενίκευση της καταναλωτικής διαδικασίας, δεν υπάρχουν κοινωνικές τάξεις *εκ των πραγμάτων* αφιερωμένες σε αυτούς τους μηχανισμούς σπατάλης. Με αυτόν τον τρόπο, μέσα από τη φαινομενική ελευθερία των ατομικών συμπεριφορών, αναβιώνει η παμπάλαιη θεσμική λειτουργία των κοινωνικών αξιών και διακρίσεων, την οποία ενεργοποιούσε η κατανάλωση στις προβιομηχανικές κοινωνίες.

Σύμφωνα με τον Βέμπλεν, εκτός από τον πλούτο και την υπέρμετρη όσο και άσκοπη σπατάλη (*wasteful expenditure*), ένας από τους σημαντικότερους δείκτες κοινωνικού κύρους είναι η αεργία (*waste of time*), η οποία ασκείται είτε άμεσα είτε μέσω εξουσιοδότησης (*vicarious leisure*). Ο κόσμος των αντικειμένων δεν μπορεί να μην υπακούει στον ίδιο κανόνα, σε αυτή την καταναγκαστική περιπτή αφθονία: ολόκληρες κατηγορίες αντικειμένων (μπιμπελό, άχρηστα γκάτζετ, αξεσουάρ) καθορίζονται από το άχρηστο, το ασήμαντο, το περιπτό, το διακοσμητικό, το μη λειτουργικό, ή κάθε αντικείμενο ξεχωριστά καθορίζεται από το σύνολο των συνδηλώσεων και των αλλαγών της φόρμας του, από το παιχνίδι της μόδας κ.τ.λ. Εν ολίγοις, τα αντικείμενα δεν εξαντλούνται ποτέ σε αυτό που χρησι-

κά εξυπηρετούν· μέσα από τον πληθωρισμό τους, η σημασία που αποκτούν τα αντικείμενα είναι ότι προσδίδουν κύρος, δίχως να «σημασιοδοτούν» πλέον τον κόσμο, αλλά το Είναι και την κοινωνική θέση του κατόχου τους.

Το λειτουργικό απείκασμα

Ωστόσο, ο καταναγκασμός της αεργίας, της αποχής από κάθε είδους χρήση εργαλείων, ως πηγή αξιών, προσκρούει σήμερα, παντού, σε δύο ανταγωνιστικές προσαγές, ούτως ώστε η σύγχρονη κοινωνική ιδιότητα των καθημερινών αντικειμένων να είναι το αποτέλεσμα της σύγκρουσης ή μάλλον του συμβιβασμού δύο αντίθετων ηθικών αντιλήψεων: από τη μια της αριστοκρατικής κανονιστικής ηθικής του «otium»,⁷ και από την άλλη του πουριτανικού συστήματος ηθικής της εργασίας.⁸ Λέγοντας πως η ενυπάρχουσα γλώσσα των αντικειμένων αποτελεί τη λειτουργία τους, λησμονούμε πράγματι, σε μεγάλο βαθμό, πόσο αυτή η ίδια η έννοια της λειτουργικής αξίας διέπεται από μια κοινωνική ηθική αντίληψη, σύμφωνα με την οποία το αντικείμενο σήμερα —όπως εξάλλου και το άτομο— δεν πρέπει

να είναι ανενεργό. Το αντικείμενο οφείλει να «αποδίδει», να «λειτουργεί» και εξ αυτού να δικαιολογείται —ούτως ειπείν δημοκρατικά— για την παλιά αριστοκρατική ιδιότητά του ως καθαρό σημείο κύρους. Αυτή η παλιά κοινωνική ιδιότητα του αντικειμένου, θεμελιωμένη στην επίδειξη και στην καταναλωτική δαπάνη, είναι διαρκώς παρούσα· ωστόσο, ευκρινώς αποτυπωμένη στα φαινόμενα της μόδας και της διακόσμησης, συνοδεύεται συχνά, σε ποικίλες δόσεις, από μια λειτουργική γλώσσα που μπορεί να χρησιμεύει ως *άλλοθι* στη λειτουργία της κοινωνικής διάκρισης των αντικειμένων (*invidious distinction*: φθονερή διάκριση⁹). Έτσι, τα αντικείμενα μετέχουν σε ένα ατέρμονο παιχνίδι, που στην πραγματικότητα απορρέει από μια ηθική διαμάχη, από μια ασυμφωνία μεταξύ διαφορετικών ηθικών προσταγών: από τη μια το λειτουργικό αντικείμενο εμφανίζεται σαν διακοσμητικό, μεταμφιέζεται σε κάτι άχρηστο ή σε κάτι σύμφωνο με τα κελεύσματα της μόδας, και από την άλλη το άχρηστο και επιδεικτικό αντικείμενο επωμίζεται μια πρακτική γλώσσα.¹⁰ Σε τελική ανάλυση, πρόκειται για ένα γκάτζετ: είναι εντελώς άχρηστο, με το πρόσχημα της λειτουργικότητας, αντιπροσωπεύει μια καθαρή σπατάλη, με το πρόσχημα της πρακτικής ηθικής. Εν πάση περιπτώσει,

όλα τα αντικείμενα, ακόμη και τα άχρηστα, είναι αντικείμενα μιας εργασίας: στο νοικοκυριό, στην ταξινόμηση, στις ερασιτεχνικές κατασκευές, στις επισκευές — σε όλες τις εργασίες ο *homo faber*, ο άνθρωπος κατασκευαστής, αντικαθιστά τον *homo otiosus*, τον αργόσχολο άνθρωπο. Γενικότερα, έχουμε να κάνουμε (και αυτό δεν αφορά μονάχα τον κόσμο των αντικειμένων) με ένα λειτουργικό *απείκασμα* (*make-believe*), πίσω από το οποίο τα αντικείμενα εξακολουθούν να έχουν το ρόλο των στοιχείων της κοινωνικής διάκρισης. Με άλλα λόγια, στο πλαίσιο μιας θεμελιώδους συμβάσεως,¹¹ όλα τα αντικείμενα σημαίνουν κάτι, δηλαδή προσδίδουν κοινωνική σημασία, κύρος, με τον τρόπο του *otium* και του παιχνιδιού, που είναι αρχαϊκός και αριστοκρατικός και με τον οποίο φλερτάρει η ηδονιστική ιδεολογία του καταναλωτισμού· συγχρόνως, όμως, τα αντικείμενα υπάγονται στο ισχυρό πλαίσιο της σύμβασης που στηρίζει τη δημοκρατική ηθική αντίληψη της προσωπικής προσπάθειας, της πράξης και της αξίας.

Θα μπορούσαμε να φανταστούμε μια κοινωνική κατάσταση όπου θα υπήρχαν δύο ξέχωρες ταξινομήσεις αντικειμένων σύμφωνα με δύο διαφορετικά κριτήρια: χρήση/κύρος και χρηστική αξία/συμβολική ανταλλακτική αξία.

Αυτός ο διαχωρισμός συνδέεται με μια ισχυρή ιεραρχική κοινωνική ενσωμάτωση (όπως συμβαίνει στις αρχέγονες κοινωνίες, στις κοινωνίες με τελετουργικές πρακτικές,¹² στις κοινωνίες των οποίων η ιεραρχική δομή θεμελιώνεται στις κάστες). Στις νεωτερικές κοινωνίες, ο ίδιος διαχωρισμός καταλήγει πολύ συχνά σε μια αμφισημία στο επίπεδο του κάθε αντικειμένου.

Πέρα από τον εμφανή πρακτικό χαρακτήρα των αντικειμένων, το βασικό είναι να κατανοούμε παντού, διαμέσου της φαινομενικής αυθορμησίας των ατομικών συμπεριφορών, την κοινωνική υποχρέωση, το έθος της «επιδεικτικής» κατανάλωσης (είτε είναι άμεση είτε μέσω εξουσιοδότησης¹³): επομένως, να συνειδητοποιήσουμε ότι στην καταναλωτική πρακτική θα υπάρχει πάντα το στοιχείο της κοινωνικής ιεραρχίας και, στο σημερινό πλαίσιο των κοινωνικών θέσεων,* μια δεσμευτική και επιτακτική ηθική αντίληψη.

Στο πλαίσιο αυτής της παράδοξης θεώρησης, τα αντικείμενα δεν είναι ο τόπος της ικανοποίησης αναγκών, αλλά ο τόπος μιας συμβολικής εργασίας, μιας «παραγωγής» με τη διπλή σημασία του όρου *pro-ducere* – τα αντικείμενα κατασκευάζονται, αλλά παράγονται και ως *απόδειξη*, ως

τεκμήριο. Τα αντικείμενα είναι ο τόπος της επικύρωσης μιας προσπάθειας, μιας αέναης πραγμάτωσης, ενός *στρες για την επίτευξη σκοπών*,¹⁴ καθώς στοχεύουν να αποτελέσουν μια σταθερή και απτή απόδειξη της κοινωνικής αξίας. Αποτελούν ένα είδος κοσμικής *δοκιμασίας*,¹⁵ επίδειξης, που, μέσω ανεστραμμένων ατομικών συμπεριφορών, έχει κληρονομήσει τις ηθικές αρχές που διέπουν το προτεσταντικό σύστημα ηθικής και, σύμφωνα με τον Μαξ Βέμπερ, το καπιταλιστικό πνεύμα παραγωγής: η ηθική αντίληψη που διέπει την κατανάλωση αντικαθιστά την ηθική αντίληψη που διέπει την παραγωγή, ή οι δύο ηθικές εμπλέκονται μεταξύ τους, στο πλαίσιο μιας σωτηριολογικής κοινωνικής λογικής.

γής προστίθεται η δημοκρατική ψευδαίσθηση (είναι ουσιαστικά η ίδια, αλλά με άλλη μορφή). Ο καταναγκασμός του εφήμερου της μόδας υποτίθεται όχι μόνο ότι εξαλείφει την κληρονομικότητα των σημείων διάκρισης, αλλά και ότι σε κάθε φάση του κύκλου τοποθετεί εκ νέου τους πάντες στη συνθήκη των ίσων ευκαιριών. Όλα τα αντικείμενα ανακαλούνται από την εξουσιαστική αρχή της μόδας: αυτό θα αρκούσε για να θεμελιώσει την ισότητα όλων ενώπιον των αντικειμένων. Όμως, αυτό είναι προφανώς λάθος: η μόδα, όπως και η μαζική κουλτούρα, αναφέρεται στους πάντες προκειμένου να τοποθετήσει κάθε άτομο στη θέση του. Η μόδα είναι ένας από τους θεσμούς που αποκαθιστά με τον καλύτερο δυνατό τρόπο την πολιτισμική ανισότητα και την κοινωνική διάκριση, τις θεμελιώνει με το πρόσχημα ότι τις καταργεί. Ενώ η μόδα εμφανίζεται να είναι εκτός της κοινωνικής λογικής, κάτι σαν δεύτερη φύση, στην πραγματικότητα διέπεται εξολοκλήρου από την ταξική, κοινωνική στρατηγική. Η «νεωτερική» ιδιότητα του εφήμερου των αντικειμένων (και άλλων σημείων) αποτελεί πράγματι μια πολυτέλεια των κληρονόμων.³⁸

Η πολυτέλεια του εφήμερου

Ας αφήσουμε για λίγο στην άκρη τον τομέα των αντικειμένων για να στραφούμε στην αρχιτεκτονική, ώστε να διασαφηνίσουμε οτιδήποτε ειπώθηκε για τη μόδα και την ταξική κοινωνική διάκριση. Η αρχιτεκτονική είναι πράγματι ένας τομέας όπου η αντίθεση εφήμερο/μόνιμο αποτελεί στοιχείο της δημιουργικής φαντασίας.

Για ένα κομμάτι της αρχιτεκτονικής πρωτοπορίας, η αλήθεια της μελλοντικής κατοικίας βρίσκεται στην εφήμερη κατασκευή: κινούμενες, μετατρέπομενες, αποσυναρμολογούμενες δομές. Μια κοινωνία που παρουσιάζει κινητικότητα πρέπει να διαθέτει ένα μοντέλο κινητής κατοικίας. Και είναι αναμφίβολα αλήθεια ότι αυτό εγγράφεται στην κοινωνική και οικονομική αξίωση της νεωτερικότητας. Είναι πραγματικά κολοσσιαίο το κοινωνικό έλλειμμα που αντιπροσωπεύει σήμερα (και όλο και περισσότερο στο μέλλον) η κατασκευή με τη χρήση υλικών που έχουν μεγάλη διάρκεια ζωής: αντιβαίνει στην ορθολογικότητα της οικονομίας και των κοινωνικών ανταλλαγών, στην αναπότρεπτη τάση για μεγαλύτερη κοινωνική κινητικότητα, για ελαστικότητα στις υποδομές κ.τ.λ.³⁹ Αν όμως, για όλους αυτούς τους λό-

γους, η εφήμερη αρχιτεκτονική πρέπει μια μέρα να αποτελέσει συλλογική λύση, προς το παρόν αποτελεί το μονοπώλιο μιας προνομιάς κοινωνικής κατηγορίας, η οικονομική και πολιτισμική θέση της οποίας της επιτρέπει να θέσει υπό αμφισβήτηση το μύθο του μόνιμου.

Επειδή ολόκληρες γενιές της αστικής τάξης απόλαυσαν για αιώνες αυτό το σταθερό πλαίσιο της ιδιοκτησίας, οι κληρονόμοι τους μπορούν σήμερα να προσφέρουν στον εαυτό τους την πολυτέλεια να απαρνηθούν τη λαξευτή πέτρα και να εκθειάσουν το εφήμερο: αυτή η μόδα τους ανήκει. Αντιθέτως, όλες οι γενιές των κατώτερων τάξεων, των οποίων οι ελπίδες στο παρελθόν να εισχωρήσουν στα πολιτισμικά μοντέλα της αστικής τάξης και να αποκτήσουν μόνιμη ιδιοκτησία διαψεύστηκαν, δεν προσδοκούν τίποτε άλλο πέρα από το να ζήσουν και αυτές σύμφωνα με το μοντέλο της αστικής τάξης και να ιδρύσουν με τη σειρά τους, για τις ίδιες και τα παιδιά τους, μια γελοία δυναστεία σε κατοικίες από μπετόν ή στις πέτρινες μεζονέτες των προαστίων – ποιος θα μπορούσε να απαιτήσει από αυτές τις κοινωνικές τάξεις, οι οποίες «προωθούνται» σήμερα κοινωνικά, να μην θεοποιούν το μόνιμο και να δεχτούν αυθόρμητα το ιδεώδες των κινητών δομών; Είναι προορισμέ-

νες να επιθυμούν το διαρκές, και η προσδοκία τους να το αποκτήσουν δεν μεταφράζει παρά μόνο το ταξικό πολιτισμικό πεπρωμένο τους.

Αντιστοίχως, η λατρεία του εφήμερου συνδηλώνεται ιδεολογικά με το προνόμιο της πρωτοπορίας: σύμφωνα με την αιώνια λογική της πολιτισμικής διάκρισης, ένα προνομιάχο κομμάτι της κοινωνίας απολαμβάνει υπέρμετρα το στιγμιαίο και το ευμετάβλητο των αρχιτεκτονικών δομών, τη στιγμή που οι άλλες κοινωνικές τάξεις περιορίζονται όλο κι όλο σε κουτιά από τέσσερις μόνιμους τοίχους. Μονάχα οι προνομιάχες τάξεις έχουν δικαίωμα στα σύγχρονα μοντέλα. Οι υπόλοιπες έχουν δικαίωμα σ' αυτά τα μοντέλα μονάχα όταν θα έχουν αντικατασταθεί από νέα.

Αν λοιπόν, βάσει της λογικής της φόρμας, το εφήμερο αντιπροσωπεύει την αλήθεια της νεωτερικότητας, αν αντιπροσωπεύει τη μελλοντική φόρμουλα μιας ορθολογικής και αρμονικής κοινωνίας, το νόημα που λαμβάνει μέσα στο υπάρχον πολιτισμικό σύστημα είναι εντελώς διαφορετικό. Αν, στο πλαίσιο της λογικής θεμελίωσής της, η κουλτούρα αναπτύσσεται στη βάση της δυναμικής των αντιθετικών όρων εφήμερο/μόνιμο, κανένας από τους οποίους δεν μπορεί να αυτονομηθεί (η αρχιτεκτονική θα είναι πά-

ντα ένα παιχνίδι που θα περνάει από τον έναν όρο στον άλλο), στο ταξικό πολιτισμικό σύστημα, αντιθέτως, αυτή η σχέση σπάει σε δύο διακριτούς πόλους, από τους οποίους ο ένας, το εφήμερο, αυτονομείται ως ανώτερο πολιτισμικό μοντέλο, καταδικάζοντας τον άλλο, το μόνιμο, σε αχρηστία, με μοναδική λειτουργία να ικανοποιήσει τον αφελή λαό.⁴⁰